

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

Р І Ш Е Н Н Я

КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

**у справі за конституційним зверненням громадянина
Запорожцева Олександра Семеновича щодо офіційного
тлумачення положення частини першої статті 1241
Цивільного кодексу України
(справа про право на обов'язкову частку у спадщині
повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця)**

м. К и ї в
11 лютого 2014 року
№ 1-рп/2014

Справа № 1-1/2014

Конституційний Суд України у складі суддів:

Овчаренка В'ячеслава Андрійовича – головуючого,
Бауліна Юрія Васильовича,
Бринцева Василя Дмитровича,
Вдовіченка Сергія Леонідовича,
Головіна Анатолія Сергійовича,
Гультая Михайла Мирославовича,
Касмініна Олександра Володимировича,
Колоса Михайла Івановича,
Литвинова Олександра Миколайовича,
Маркуш Марії Андріївни – доповідача,
Пасенюка Олександра Михайловича,
Сергейчука Олега Анатолійовича,
Стецюка Петра Богдановича,
Тупицького Олександра Миколайовича,
Шаптали Наталі Костянтинівни,
Шишкіна Віктора Івановича,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційним зверненням громадянина Запорожцева О.С. щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України (далі – Кодекс).

Приводом для розгляду справи відповідно до статей 42, 43 Закону України „Про Конституційний Суд України“ стало конституційне звернення громадянина Запорожцева О.С.

Підставою для розгляду справи згідно зі статтею 94 Закону України „Про Конституційний Суд України“ є неоднозначне застосування судами України положення частини першої статті 1241 Кодексу.

Заслухавши суддю-доповідача Маркуш М.А. та дослідивши матеріали справи, в тому числі позиції Верховного Суду України, науковців Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету „Юридична академія України імені Ярослава Мудрого“, Національного університету „Одеська юридична академія“, Конституційний Суд України

у с т а н о в и в:

1. Суб'єкт права на конституційне звернення – громадянин Запорожцев О.С. – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положення частини першої статті 1241 Кодексу, за якою „малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка)“, стосовно віднесення інвалідів III групи до повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, які мають право на обов'язкову частку у спадщині.

Автор клопотання зазначає, що суди загальної юрисдикції, розглядаючи питання про віднесення інвалідів III групи до повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця, неоднозначно застосовують положення частини першої статті 1241 Кодексу, що порушує його конституційне право

на набуття приватної власності в порядку, визначеному законом (стаття 41 Конституції України).

2. Конституційний Суд України, вирішуючи порушені у конституційному зверненні питання, виходить з такого.

2.1. В Україні визнається і діє принцип верховенства права (частина перша статті 8 Конституції України), який вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають ґрунтуватися передусім на ідеях соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права (абзац третій підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004).

Згідно з Основним Законом України власність зобов'язує, вона не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству; кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом; використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства (частина третя статті 13, частини перша, друга, сьома статті 41).

Засади шлюбу, сім'ї, правовий режим власності визначаються виключно законами України (пункти 6, 7 частини першої статті 92 Конституції України).

Загальні положення про право власності, його зміст, здійснення та підстави набуття визначені в Кодексі (глави 23, 24). Правом власності визнається право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб; власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном на власний розсуд; право власності є непорушним; ніхто не може бути протиправно

позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні; право власності набувається на підставах, не заборонених законом, зокрема із правочинів; особа може бути позбавлена права власності або обмежена у його здійсненні лише у випадках і в порядку, встановлених законом (частина перша статті 316, частина перша статті 317, частина перша статті 319, частини перша, друга статті 321, частина перша статті 328 Кодексу).

2.2. Суб'єкт права власності, яким є заповідач (спадкодавець), на випадок своєї смерті має право шляхом вчинення заповіту розпоряджатися своєю власністю – спадщиною, до складу якої законом віднесені усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (статті 318, 1218, 1233, 1235, 1236 Кодексу).

Заповідач має право призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин; заповідач має право на визначення обсягу спадщини, що має спадкуватися за заповітом, на заповідальний відказ, на покладення на спадкоємця інших обов'язків, а також право на скасування заповіту тощо (частина перша статті 1235, статті 1236, 1237, 1240, 1254 Кодексу).

За своєю юридичною природою свобода розпорядження власністю шляхом вчинення заповіту (свобода заповіту) є одним із основоположних принципів спадкового права, при цьому вона не є абсолютною. Кодексом визначено обмеження волі заповідача щодо права розпоряджатися власністю (обмеження принципу свободи заповіту) шляхом установлення права окремої категорії осіб на обов'язкову частку у спадщині. Право на обов'язкову частку у спадщині мають малолітні, неповнолітні, повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, непрацездатна вдова (вдівець) та непрацездатні батьки, які спадкують, незалежно від змісту заповіту, половину частки, яка належала б

кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка) (абзац перший частини першої статті 1241 Кодексу).

Отже, принцип свободи розпорядження власністю шляхом вчинення заповіту передбачає широкий обсяг правомочностей заповідача, згідно з якими він своїм волевиявленням може вплинути на зміст спадкових правовідносин. Однак застосування цього принципу обмежується законодавчо встановленою для окремої категорії спадкоємців гарантією, за якою, незалежно від змісту заповіту, особи, визначені в частині першій статті 1241 Кодексу, спадкують половину частки, яка належала б їм у разі спадкування за законом. Перелік осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, встановлений указаними положеннями Кодексу, є вичерпним і дає підстави віднести цих осіб до членів сім'ї чи найближчих родичів спадкодавця.

Згідно з Сімейним кодексом України (далі – Сімейний кодекс) сімейні відносини регулюються цим кодексом та іншими нормативно-правовими актами на засадах справедливості, добросовісності та розумності, відповідно до моральних засад суспільства; сімейні відносини регулюються лише у тій частині, у якій це є допустимим і можливим з точки зору інтересів їх учасників та інтересів суспільства; регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї (частини перша, третя, восьма, дев'ята статті 7).

Якщо особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами не врегульовані Сімейним кодексом, вони регулюються відповідними нормами Кодексу, якщо це не суперечить суті сімейних відносин (стаття 8 Сімейного кодексу).

Виходячи зі змісту положень частин першої, другої, третьої статті 202 Кодексу заповіт за своєю правовою природою є одностороннім правочином – дією особи, спрямованою на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Правочин, що вчиняється батьками (усиновлювачами), не може

суперечити правам та інтересам їхніх малолітніх, неповнолітніх чи непрацездатних дітей (частина шоста статті 203 Кодексу).

2.3. Конституційний Суд України, розкриваючи зміст поняття „повнолітні непрацездатні діти“, що використовується в абзаці першому частини першої статті 1241 Кодексу щодо права на обов'язкову частку у спадщині, ґрунтується на положеннях частини третьої статті 75 Сімейного кодексу, який відносить до категорії „непрацездатні“ інвалідів I, II та III групи, а також пенсійного законодавства та законів України, які регулюють соціальне страхування і визначають поняття „непрацездатний“. Так, згідно з частиною четвертою статті 1 Закону України „Про прожитковий мінімум“ від 15 липня 1999 року № 966–XIV (далі – Закон № 966), абзацом сімнадцятим частини першої статті 1 Закону України „Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування“ від 9 липня 2003 року № 1058–IV з наступними змінами (далі – Закон № 1058) до непрацездатних належать, зокрема, особи, які визнані інвалідами в установленому законом порядку.

На підставі аналізу наведених положень Конституції України, Кодексу, Сімейного кодексу, Закону № 966, Закону № 1058 Конституційний Суд України дійшов висновку, що незалежно від змісту заповіту право на обов'язкову частку у спадщині мають повнолітні непрацездатні діти спадкодавця, які в установленому законодавством порядку визнані інвалідами I, II чи III групи.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 51, 62, 66, 67, 69, 95 Закону України „Про Конституційний Суд України“, Конституційний Суд України

в и р і ш и в:

1. В аспекті конституційного звернення положення частини першої статті 1241 Цивільного кодексу України щодо права повнолітніх непрацездатних дітей спадкодавця на обов'язкову частку у спадщині

необхідно розуміти так, що таке право мають, зокрема, повнолітні діти спадкодавця, визнані інвалідами в установленому законом порядку, незалежно від групи інвалідності.

2. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим до виконання на території України, остаточним і не може бути оскаржене.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у „Віснику Конституційного Суду України“ та в інших офіційних виданнях України.

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ